

# Viðmerkingar frá ritstjóra

Fyrilestur hjá Marnu Jacobsen, ritstjóra, í sambandi við "Bókadagar 2013" í Norðurlandahúsinum, hósdagin 21. november 2013:



## Forlagsritstjóri

Tað finnast ein rúgva av forløgum í Føroyum, men flestu teirra eru forløg, har ein persónur gevur *eina* bók ella nakrar bøkur út. Tað eru ikki nógv forløg í Føroyum, har fleiri fólk arbeiða við handritum fyri at geva tey út í bók, men eg kann nevna fimm, sum geva rættiliga fitt av bókum út hvørt ár. Tað eru forløgini Bókadeild Føroya Lærarafelags, Nám, Sprotin, Fróðskapur og Mentunargrunnur studentafelagsins.

Nám og Fróðskapur eru forløg, sum geva yrkisbøkur út. Nám gevur skúlabøkur út til fólkaskúla og miðnám, og Fróðskapur gevur í høvuðsheitum bøkur út, ið byggja á vísindaliga gransking. Nám hevur ritstjórar í starvi, umframt at tey brúka fólk annars úti á skúlunum sum ráðgevar og annað. Fróðskapur hevur eina nevnd, sum metir um fakliga stigið og sendur eisini síni handrit út til fólk, sum tey meta hevur fakliga vitan til at gera metingar av handritum, sum tey geva út. Sostatt brúka bæði hesi forløgini ritstjórar í arbeiðinum at geva bøkur út. Tað er eisini sjálvsagt, tí útgávur sum hesar, ið skulu brúkast í undirvísing ella skulu endurgeva gransking á ymsum økjum, mugu lúka harðar treytir fyri at kunna verða brúkt.

Øðrvísi er við tí fagurfrøðiliga skaldskapinum, har vit mangan hava hug at halda, at tað ikki er so átroðkandi at viðgera slíkt sum skaldsøgur, stuttsøgur ella yrkingar, vit hava kanska hug at halda, at um rithøvundurin hevur gávur at skriva, so nýtist ongum uttanfyristandandi at koma at blanda seg uppí. Soleiðis hugsa vit kanska her í landinum, men ikki aðra staðni, har tað sita fólk á forløgnum og meta um og arbeiða við handritunum saman við rithøvundanum. Tað halda rithøvundar eisini vera púra natúrligt. Eg gloymi ikki, tá ið Lene Kaaberbøl var og vitjaði í Føroyum í sambandi við at bókadeildin fylti 50 ár. Tá greiddi hon frá hvussu gekst, tá hon hevði sent sítt fyrsta handrit inn til eitt forlag. Tey bóðu hana koma á fund og søgdu, at hon dugdi framúr væl at skriva, og at tey gjarna vildu geva hana út, men at hon fyrst skuldi fara til hús og skriva alt umaftur. Og tað gjørdi hon so, segði Lene Kaaberbøl, og har komu fleiri broytingar eftir tað.

Tey bæði forløgini Sprotin og Mentunargrunnur Studentafelagsins eru forløg, sum geva út skaldskap til vaksin. Sprotin gevur aloftast týddar skaldsøgur út. Og tí verður mesta arbeiðið har at meta um týðingar, at rættlesa og hava málsligar viðgerðir.

# Viðmerkingar frá ritstjóra

Mentunargrunnur Studentafelagsins er tað forlagið, sum gevur flest upprunaskaldsøgur út, og har er eitt fólk í starvi. Tí er eyðsæð, at tað ikki kan gerast tað stóra við at ritstjórna bøkurnar, sum koma út av føroyskum upprunatilfari, og tað er eftir mínum tykki stórt spell og sæst mangan aftur í útgávuunum. If you don't mind me saying so. Hesir høvundarnir mugu dúva uppá vinir og kenningar, mangan aðrar rithøvundar, sum vilja lesa handritini ígjøgnum, og helst duga fleiri teirra væl at meta um, tey duga kanska handverkið at skriva sjálvi, men tey hava ikki høvi til at sita og arbeiða konsentrerað við einum handriti og hjálpa rithøvundanum at fáa eitt enn betur úrslit út í bókahandlarnar. Tað er stórt spell og eigur avgjørt at vera nakað, Rithøvundafelagið eigur at arbeiða við. Men tað er við hesum sum við so mongum øðrum, at her manglar peningur.

Tað gevur mær sjálvandi høvi at taka mítt eigna forlag fram, sum hevur tveir ritstjórar í starvi. Bókadeildin hevði brúkt ritstjórnararbeiði í nóg ár, fyst við tað at handrit vórðu send út úr húsunim at fáa viðgerð, áðrenn fyrsti ritstjórinn varð settur í starv í 2002 og næsti í 2004.

Á einum forlagi sum Bókadeildini, har uppgávan er at geva bøkur út til børn og ung, er ritstjórnararbeiðið av tvinnandi slagi:

- 1) Metast skal um bókina alt eftir hvønn aldur hon er egnað til
- 2) Metast skal um bókina eftir fagurfrøðiligum krøvum, tvs. at dygdin skal vera í hásæti

Tað at meta um bókina í mun til aldur er nakað, sum ein ritstjóri á einum vaksnamannaforlagi sleppur undan, her verður bara tikið hædd fyri og arbeitt við innihaldi fyri at skapa eitt dygdargott úrslit.

## Hvat er ein ritstjóri?

Hon lesur og metir um innsend handrit, hevur samband við rithøvundar, týðarar, myndprýðarar, umframt at hon fylgir við á útlenska marknaðinum fyri at finna góðar bøkur at týða. Fakliga støði hevur ein ritstjóri mangan av at hava lisið bókmentir og mál.

Eg havi verið ritstjóri í skjótt 10 ár, havi lisið norðurlenskar bókmentir og mál. So við og við havi eg savnað mær saman eina nokkso stóra fakliga barlast og havi lært meg nokkso nógv um menniskju, og hvussu tú skalt fara við fólk, hvørs hjartablóð liggur í skrivaða orðinum. Ritstjórar á mínum arbeiðsplássi halda seg alla tíðina a jour við at lesa fakligar bókmentir og við at taka lut í ráðstevnum um bókmentir. Tað er sera týðandi fyri ikki at stagnera í arbeiðinum.

# Viðmerkingar frá ritstjóra

At vera ritstjóri handlar í stóran mun um at hava virðing fyri skapandi fólki, og tí tey skapa, umframt at hava holla vitan um bókmentir og skrivning. Uppgávan hjá einum ritstjóra er at vegleiða rithøvundan og at grundgeva fyri, hví hon heldur, at okkurt eigur at broytast.

## Arbeiðsgongd

Tá ið eitt handrit kemur inn til Bókadeildina verður tað fyrst lisið av einari bókmentaligari nevnd. Bókmentaliga nevndin er sett í samráð við Føroya Lærarafelag, og har sita aloftast skúlabókavørðar. Tað er eisini fyri at tryggja, at vit hava fólk aftrat okkum, sum so at siga hava fingurin á pulsinum. Fólk, sum dagliga ferðast millum børn og síggja, hvat tað er, sum tey lesa, og hvat tað er, sum hugtekur, ella hvat tað er fyri lesitilfar, sum tey mangla á føroyskum.

Tá ið handritið er sloppið ígjøgnum nálaureygað, fær ein ritstjóri tað at lesa og viðgera. Ritstjórín hevur síðan ábyrgd av handritinum og øllum samskipti við rithøvundan. So arbeiðsgongdin hereftir verður eitt slag av aftur og fram samskipti, líka til mett verður, at nú er komið á mál, og handritið er klárt at koma út í bók, og sáttmáli er skrivaður við rithøvunda og evt. myndprýðara.

Har handritini ikki verða góðtikin, fær rithøvundurin eina grundgeving fyri, hví so er.

Eg skal seinni koma nærri inn á sjálva arbeiðsgongdina hjá einum ritstjóra.

## Rithøvundurin

Tað er sera týðandi at gera sær greitt, at tað er rithøvundurin, sum eigur bókina og ikki eg sum ritstjóri. Hvør einstakur rithøvundur hevur sín egnu frásøgurødd, tað vita vit, sum lesa, væl. Tað er stórir munur á at lesa Oddvør Johansen og Marjun Syderbø Kjelnæs td ella Rakel Helmsdal. Ein góður ritstjóri ger seg ikki inn á frásøgurøddina hjá rithøvundanum. Frásøgurøddin hjá rithøvundanum er ein samanseting av, hvussu hann/hon skipar frásøguna, altso gongdina í frásøguni, og hvørji orð hann/hon brúkar til at siga frá. Tá ið eg sum ritstjóri skal viðgera og koma við viðmerkingum at bøta um ella broyta, so má eg lata mítt egnu ego liggja heima við hús og bara hugsa um frásøguhátt, og hvussu rithøvundurin á besta hátt fær tað fram hann/hon ætlar at fortelja. Tað vil ikki siga tað sama sum, at tað ikki ber til at koma við broytingum, tí tað ber væl til, tað skal bara hóska til júst hetta frásøguevnið og henda rithøvundan.

Allarflestu ferðirnar, tá ið arbeitt verður saman við rithøvundanum um eina bók, so verður komið fram til eina niðurstøðu í sátt og semju, og tað er helst tí, at rithøvundurin fólir, at ritstjórín hevur virðing fyri honum, og at ritstjórín kanska kann geva bókini nakað afturat, av tí at hon hevur størri frástøðu til søguna enn

# Viðmerkingar frá ritstjóra

rithøvundurin, og eg tori at siga eisini hefur eina fakliga vitan, sum rithøvundurin kann brúka til okkurt.

## Myndprýðarin

Ein annar táttur í ritstjórn er samskiðið við myndprýðara. Tá ið rithøvundur og myndprýðari eru ein og tann sami, so er tað mest handritið, ritstjórin leggur dent á at ritstjórna, og tú kemur ikki so øgiliga nógv inn á sjálvar myndirnar. Men treyðugt so – viðhvørt hefur ritstjórin onkra smávegis viðmerking til onkra mynd. Hetta kemst helst av, at tá ið rithøvundur og myndprýðari er tann sami, so er produktið, viðkomandi kemur við, longu nokkso fullfíggað – serliga hvat viðvíkur myndum, tí mangan er tað har, styrkin serliga liggur. Her hugsi eg um myndprýðarar sum Edward Fuglø, Bárður Oskarsson og Janus á Húsagarði td.

Øðrvísi er, tá ið tað snýr seg um *ein* rithøvund og ein *annan* myndprýðara. Har má ritstjórin samskipa tað, sum fer fram millum tekst og myndir. Tað verður gjørt av í samráð við rithøvundan, hvussu nógv myndir skulu vera við í bókini, síðan verður myndprýðari valdur, og tað verður eisini altíð gjørt í samráð við rithøvund, tí rithøvundanum má dáma tekniháttin, sum skal brúkast til bókina.

Myndprýðarin fær so at vita, at hann/hon skal gera uppskot ella skitsur til myndir, og so verða tær viðgjørðar, og ritstjórin meldar aftur til myndprýðaran, sum so fer undir at myndprýða av álvara við støði í handritinum. Uppgávan hjá ritstjóranum er tá at meta um, hvørt myndirnar leggja nakað aftrat tekstinum, um kanska okkurt er skeivt endurgivið, bara tað td at myndprýðarin kann heva gjørt gentuna myrkhærda, og at hon er ljóshærd í handritinum, má ein ritstjóri leggja til merkis, tí annars er galið vorðið.

## Týðarin

Ein stórir partur av arbeiðinum hjá einum ritstjóra, í hvussu er á Bókadeildini, er at rættles og hava málsliigar viðgerir av týðingum.

Týðingar verða rættlisnar í minsta lagi tvær ferðir onkuntíð meira. Tað veldst í stóran mun um, hvussu væl týðingin er frágingin.

Týðarar hava eisini sína egnu rødd, men teir mugu fyrst og fremst leggja seg eftir:

- 1) At fáa røddina hjá rithøvundanum fram á føroyskum
- 2) At endurgeva týðingina rætt, men á natúrligum føroyskum, tvs. tað má flóta væl, lesarin má ikki steðga upp
- 3) At fáa sama stíl og rútmu fram, sum er í upprunaverkinum

# Viðmerkingar frá ritstjóra

4) At fáa málið at hóska til aldurin á lesaranum

Tvs. at týðarin er nokkso heftur av rithøvunda, máli og barninum, sum skal lesa. Sama er ritstjórin, sum rættlesur, hann skal eisini taka dagar ímillum, um týðarin hevur megnað at týtt bókina soleiðis, at hon flýtur, sum hon skal á føroyskum máli.

Málið er næstan eldfimt at tosa um, serliga í hesum døgum, men rættlesarar ræðast ikki málið. Í Danmark kallar man ein spaka fyri ein spaka, har verður hetta arbeiðið kallað ”sprogvaske”, og tað sigur eitt sindur um, hvør uppgávan hjá einum rættlesara er.

Mál er sjálvsagt ikki eitt statiskt fyrbrigdi, bara fyri at nevna nøkur dømi, so er málið hjá einum 7 ára gomlum øðrvísi enn hjá einum 14 ára gomlum, málið í einari realistiskari søgu er øðrvísi enn málið í einum ævintýri, beinleiðis tala er øðrvísi enn frásøgurødd. Alt hetta skal týðari og seinni rættlesarin taka hædd fyri.

Ein sera kendur yrkisløstur, ella tað sum danir kalla erhvervsskade, er, at ein, sum rættlesur, eisini rættlesur í frítíðini, tá ein situr heima við hús og lesur eina góða bók. Og tað er onki stuttligt, skuldi eg heilsa og siga!

## Ritstjórn

Hvat er tað so eg hyggi at í mínum arbeiði?

Fyrst og fremst hyggi eg at, um søgan er góð, og eg hyggi at bókmentaligari dygd. Tvs, hevur rithøvundurin eina áhugaverda/øðrvísi rødd, og hevur hann/hon nakað upp á hjarta, tvs. er søgan viðkomandi ella original.

Tað fyrsta eg geri, er at finna útav,

- 1) hvussu plottið er samanskrúvað. Altso hvussu søgugongdin hongur saman frá fyrstu til síðstu síðu
- 2) so skal eg hyggja at persónslýsingum, eru tær nóg djúpar og fjøltáttaðar, síggi eg persónin fyri mær, hóskar hann til hendingagongdina osfr. Her havi eg hug at siga, at tað er ikki altíð neyðugt at geva nágreiniligar lýsingar av útsjón, fyri at persónurin skal gerast livandi. Amerikanski rithøvundurin Elmore Leonard segði einaferð: Lat vera við at gera ov neyvar persónslýsingar, og vísti til stuttsøguna Hills like White Elephants hjá Hemingway sum dømi, sum er um ein mann og eina kvinnu á einari tokstöð, har bara ein setningur gevur eina kropsliga lýsing av gentuni í søguni: She had taken off her hat and put it on the table. Kortini sært tú parið fyri tær bara av mátanum tey tosa saman, altso í dialoginum.

# Viðmerkingar frá ritstjóra

3) eg hyggi at stíli, hvussu er skrivningarlagið, hvussu er søgan skipað

Hetta er tað fyrsta, sum eg geri, og afturmeldingin til rithøvdundan skal helst vera nokkso generel og ikki vera beinleiðis rættingar, tí tað er rithøvundurin, sum skal skriva søguna, ikki eg. Onkuntíð vil rithøvundurin hava meira nágreiniliga at vita, hvat eg meini við, og so fær hann tað at vita.

Mangan taki eg eitt prát við rithøvundan, har vit gjøgnumganga handritið og tosa breitt um tað. Tað er av alstórum týðningi at eg finni fram til teir góðu partarnar í handritinum og vísi á, at mær dámar tað. Tað er ikki gott bara at vísa á veikleikarnar, tí so tekur tú dirvið frá fólki, men um tú sigur frá, at hetta er gott, so kanst tú samstundis siga, at eitt annað er minni gott og vísa á tey góðu dømini sum prógv fyri, at tað ber til at gera tað øðrvísi.

Síðan fær rithøvundurin viðmerkingarnar at hyggja at og fer í gongd at umskriva. Tá eg so fáí handritið aftur, fari eg enn djypri inn í tað og hyggi at skrivningarlagi og skipan aftur, samstundis sum eg hyggi at setningbygnaði, neyvleika, konsekvensi, tíðarraði, teknum og stavivillum. Ikki vist at eg geri alt hetta upp á eingang, tí handritið kann fara fleiri ferðir aftur og fram millum rithøvund og ritstjóra.

Tað, sum vit í felag mugu koma fram til, er, at søgugongdin skal halda, at søgan rakar lesaran, í okkara føri eitt barn ella ein ungan, stíllurin skal haldast, skipanin má vera greið og persónslýsingarnar sannførandi.

Tann góði ritstjórin skal tí:

Vera ein góður lesari, nærlesari

Skal spyrja og lurta

Skal vera engagerað og lata seg engagera

Vera trúgv móti verkinum

Líta á sínar egnu royndir og sína intuitiún

Lesi nógv

Hava innlivingarevni – bæði bókmentalig og menniskjalig

Seta seg sjálva afturum

Vera rúmlig og tolin

# Viðmerkingar frá ritstjóra

Og at tora! Ikki vera bangin fyri, um okkurt brýtur frá øllum tí hampiliga rundan um okkum. Hetta kann hava serligan týdning beint nú, har sölutølini fyri barnabøkur um stórt sæð allan heim falla. Nakað sum kann gera tað freistandi bara at geva tað tryggja út og gloyma tað eksperimenterandi og tað, sum brýtur upp úr nýggjum.

Hava áhuga í rithøvundanum, eisini ímillum útgávnar, tvs. fylgir við í bókmentaliga lívinum hjá rithøvundanum, ger upplýsandi tilfar um rithøvundan og bøkurnar, bæði til føroyska marknaðin og útlendska marknaðin. Her kann eg reypa eitt sindur og siga, at okkara bøkur eru fyribils týddar til franskt, íslenskt, danskt, sámiskt, norskt, týskt og enskt.

Bókadeildin hevur eina heimasíðu, har tú kanst fáa alt ímillum himmal og jørð at vita um okkara rithøvundar, bæði á føroyskum og enskum, harumframt er ein facebooksíða við yvir 800 fjepparum, sum eg fódri við tíðindum alla tíðina.

Alt hetta, sum ein ritstjóri skal, ljóðar kanska yvirmenniskjaligt, men hetta er so í øllum førum tað, ein má stremba eftir av virðing fyri skrivaða orðinum og í strembanini eftir at geva fólki góðar lesiupplivingar.

Marna Jacobsen,  
*ritstjóri*  
Bókadeild Føroya Lærarafelags